

Sportdeelname en sociale ongelijkheid

ESSAY Hanne Vandermeerschen & Jeroen Scheerder

Of het hen nu om gezondheid gaat, om het plezier, of om andere redenen: talrijke Vlamingen en Nederlanders zijn enthousiast aan het sporten. Maar geldt dit wel voor iedereen? Helaas niet, zo blijkt. Sociale ongelijkheid wordt sterk weerspiegeld in de actieve deelname aan sport. Het gaat niet alleen om verschillen in voorkeur, maar ook om ongelijke participatiekansen.

Sport en beweging hebben een belangrijkere plaats in de maatschappij ingenomen. Waar sport aan het begin van de vorige eeuw bijna uitsluitend was weggelegd voor jonge, gezonde en sportvaardige mannen, en als een soort maatschappelijk randfenomeen kon worden beschouwd, zien we nu mannen én vrouwen, jong én oud aan het sporten. Sport is inmiddels een volwaardig deel van de sociale werkelijkheid. Mens spreekt in deze context over een vermaatschappelijking van de sport. Dezelfde evolutie zien we ook in het beleid terug: sport is niet meer weg te denken van de beleidsagenda. Heel wat middelen worden geïnvesteerd, zowel in breedtesport als in topsport. Sinds de jaren zeventig van de vorige eeuw wordt zowel in Vlaanderen als in Nederland – en in heel wat andere Europese landen – een ‘Sport voor Allen’-beleid gevoerd. Verder stellen we vast dat sportparticipatie in de loop van de laatste decennia sterk is gestegen. In Vlaanderen is het aandeel volwassenen dat actief met sport in contact komt toegenomen van vijftien procent in 1969 tot 61 procent in 2009. Toch zien we dat sportdeelname tot op vandaag sociaal gelaagd is. Sociale ongelijkheid wordt, met andere woorden, ook onmiskenbaar weerspiegeld in sportdeelname.

Sport en sociale uitsluiting

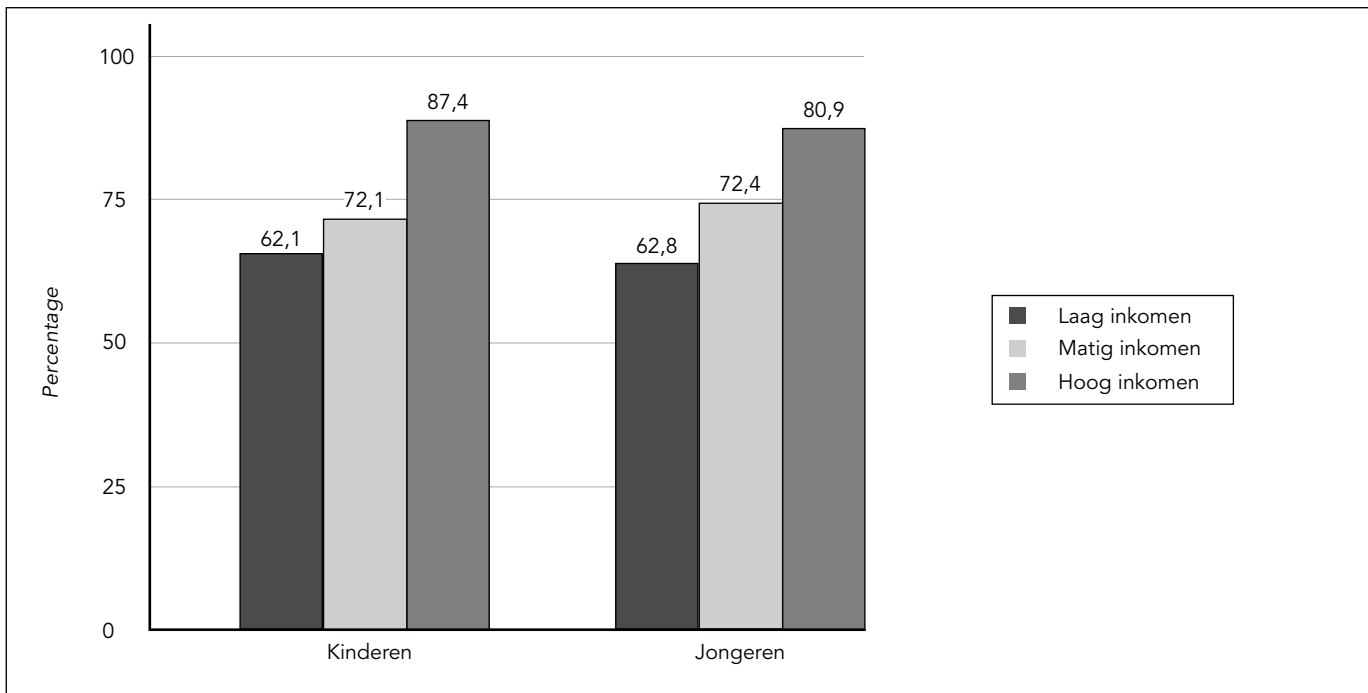
Sport kan op twee manieren worden beschouwd, namelijk sport als doel enerzijds, en sport als middel anderzijds. Er zijn ook ‘tussenvormen’ mogelijk. Sport als doel en sport als middel zijn de twee uitersten van een continuüm. Bij sport als doel wordt sport als een waardevolle activiteit op

zich beschouwd, die niet noodzakelijk in functie van een ander objectief hoeft te staan. Sport kan daarnaast ook als een middel worden beschouwd om andere doelstellingen te bereiken. Potentiële voordelen die aan sport worden gekoppeld zijn talrijk: sport kan zorgen voor een grotere sociale cohesie, sport bevordert de gezondheid, sport brengt jongeren een aantal belangrijke waarden bij, enzovoort. Toch wordt in de literatuur ook gewaarschuwd voor deze ‘instrumentele’ visie op sport: sport heeft inderdaad heel wat potentieel, maar de voordelen van sport hangen erg samen met de sociale context, en andere doelen worden niet ‘zomaar’ of ‘altijd’ bereikt. Sport kan ook juist tot uitsluiting leiden of gezondheidsrisico's met zich meebrengen. Een kritische, realistische blik is dus noodzakelijk. Dit doet echter geen afbreuk aan de positieve waarde van sport. Hoe we sport ook benaderen, als doel of als middel: het is een waardevol iets. Sport wordt daarom in verschillende internationale verdragen ook als een recht beschouwd. De praktijk is echter vaak nog anders.

Sportdeelname wordt sterk bepaald door socio-economische achtergrond

Sociale uitsluiting wordt omschreven als het niet kunnen deelnemen aan activiteiten die in een gegeven samenleving als ‘normaal’ worden beschouwd. Gezien de hoge deelnamecijfers aan sport, en meer algemeen, de vermaatschappelijking ervan, hoort sport zeker thuis onder de noemer van activiteiten die in onze samenleving ‘normaal’ zijn. Niet kunnen deelnemen aan sport is dus een vorm van sociale uitsluiting, en de sociale gelaagdheid van sportdeelname is daarom een maatschappelijk probleem. Of omgekeerd, sportkansen nastreven voor iedereen is een kwestie van sociale rechtvaardigheid.

Hiermee willen we uiteraard niet gezegd hebben dat iedereen aan sport moet deelnemen. Ieder individu moet daarentegen wel de kans

Figuur 1: Wekelijkse sportdeelname bij kinderen en jongeren in Vlaanderen, in 2009, naar netto gezinsinkomen.

Bron: Scheerder et al., 2013

hebben om dit te doen. Uit de literatuur blijkt dat een lagere sportdeelname bij bepaalde sociale groepen niet zomaar een 'keuze' is, maar dat er nog steeds heel wat drempels zijn voor sportdeelname. Een individu past zijn of haar verwachtingen aan, aan wat als 'realistisch' wordt gezien, als een soort copingstrategie, om met moeilijkere leefomstandigheden en beperkingen om te gaan.

In wat volgt, brengen we de sociale stratificatie van sportdeelname in Vlaanderen in kaart aan de hand van beschikbaar onderzoeksmateriaal. De data zijn afkomstig van de 'Studie over de Bewegingsactiviteiten in Vlaanderen', een studie die reeds sinds 1969 om de tien jaar wordt uitgevoerd door de onderzoeksgroep Sport- en Bewegingsbeleid van de KU Leuven. Dit laat toe om zowel de huidige situatie in kaart te brengen, alsook de evolutie van sportdeelname over meerdere decennia te vergelijken. Meer resultaten werden gepubliceerd in het boek 'Vlaanderen Sport! Vier decennia sportbeleid en sportparticipatie'.

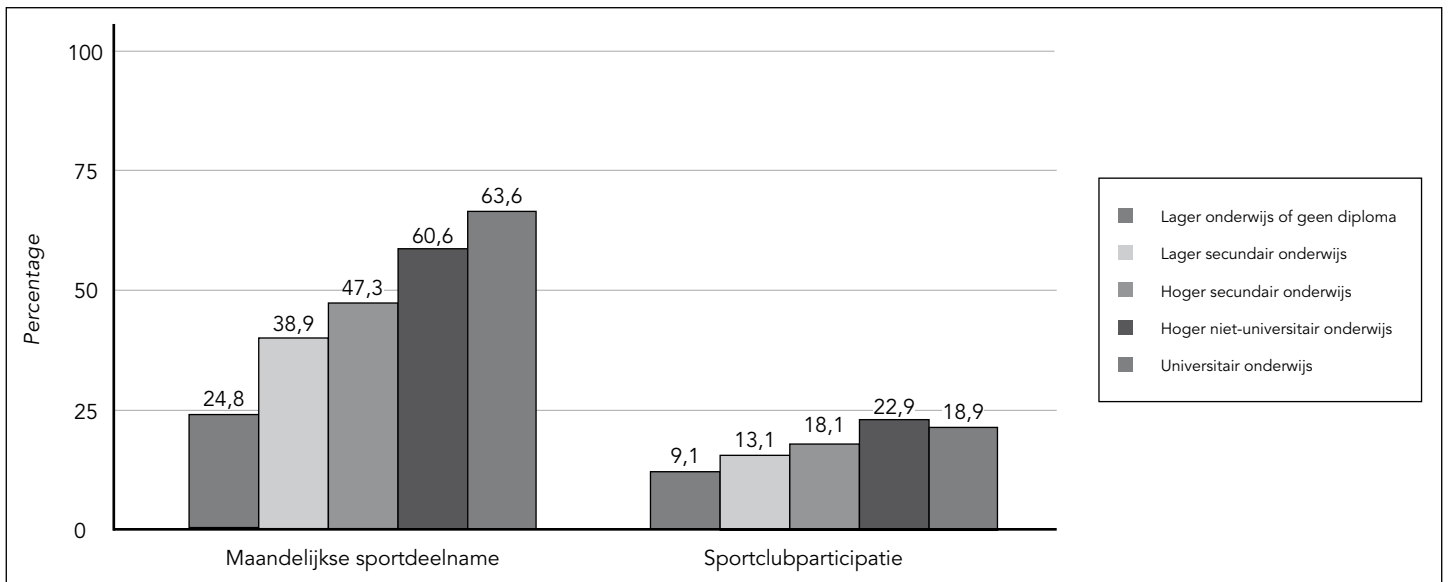
Ongelijke sportdeelname bij kinderen en jongeren

Heel wat kinderen en jongeren in Vlaanderen doen geregeld aan sport. Meer dan driekwart (77%) van de kinderen (lagere school, tussen 6 en 12 jaar) doet minstens wekelijks aan sport. Voor jongeren in de middelbare schoolleeftijd (van 12 tot 18 jaar) bedraagt dit 72 procent. De kans op sportdeelname wordt echter sterk bepaald door hun socio-economische achtergrond. Zo is er een sterke samenhang tussen sportdeelname enerzijds, en het opleidingsniveau van de ouders anderzijds. Minder dan de helft van de kinderen van wie de ouders geen diploma hebben, of maximaal een diploma lager onderwijs, doet wekelijks aan sport. Bij kinderen van wie minstens één van beide ouders een diploma hoger onderwijs heeft, doet ruim acht op de tien wekelijks aan sport. Bij jongeren is er eveneens een duidelijke samenhang tussen sportdeelname en het opleidingsniveau van de ouders, maar zijn de verschillen iets kleiner.

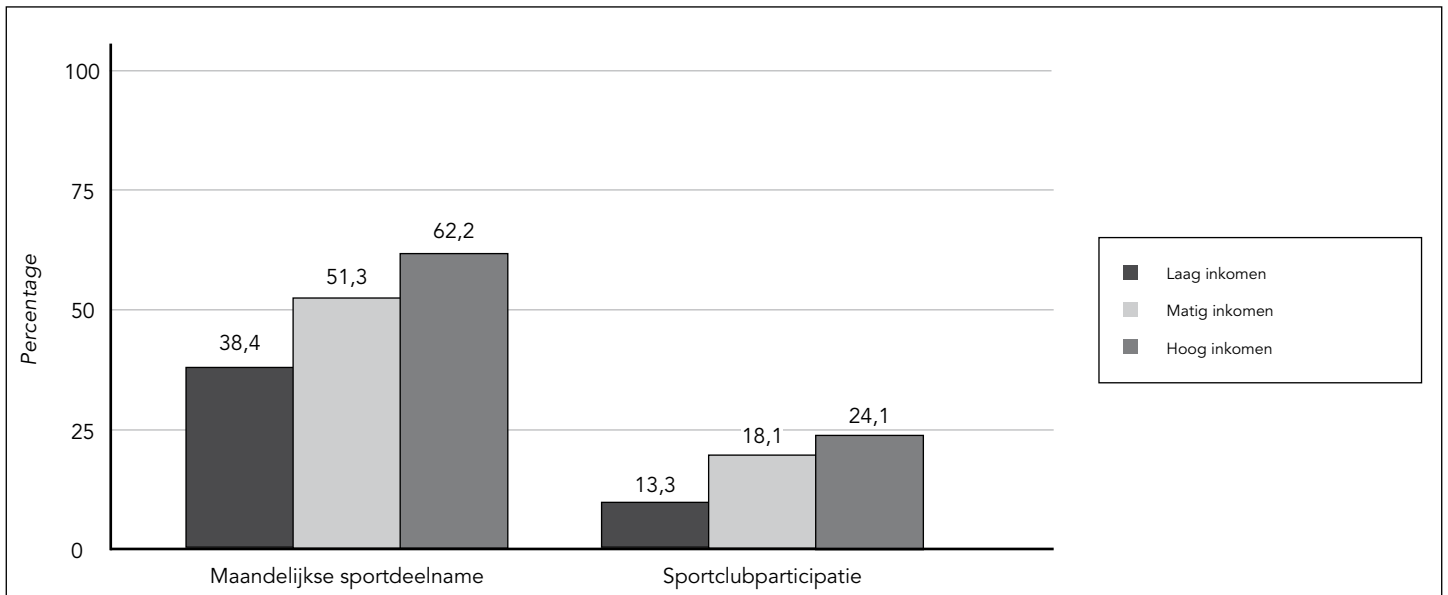
Wanneer we specifiek naar participatie in clubverband kijken, tekent de ongelijkheid zich nog duidelijker af. Bij kinderen van wie de ouders maximaal lager onderwijs gevolgd hebben, doet vijftien procent in clubverband aan sport. Voor kinderen van wie de ouders een diploma hoger universitair onderwijs gevolgd hebben, bedraagt dit 58 procent. Ook bij jongeren hangt deelname in clubverband sterk samen met de scholingsgraad van de ouders. Opnieuw zijn de verschillen echter minder groot dan bij kinderen, vooral doordat jongeren met laagopgeleide ouders relatief minder achterop hinken. 42 procent van de jongeren met laagopgeleide ouders doet in clubverband aan sport, ten opzichte van 59 procent bij hoog opgeleide ouders.

Niet alleen het opleidingsniveau van de ouders bepaalt de kans op sportparticipatie van kinderen en jongeren. Ook naar inkomen zijn er grote verschillen. Figuur 1 geeft de wekelijkse sportparticipatie bij kinderen en jongeren in Vlaanderen weer naar netto gezinsinkomen. Bij kinderen uit gezinnen met een laag inkomen doet 65 procent minstens wekelijks aan sport, terwijl dit aandeel bij kinderen uit gezinnen met een hoog inkomen 87 procent bedraagt. Analoog kunnen we voor jongeren stellen dat acht op de tien (81%) uit een gezin met een hoog inkomen wekelijks aan sport deelneemt, tegenover zes op de tien jongeren (63%) uit een gezin met een laag inkomen.

In een bijkomend onderzoek werd specifiek gefocust op de clubdeelname van kinderen en jongeren met een hoger risico op sociale uitsluiting. Uit deze studie bleek dat kinderen en jongeren die onder de armoededrempel leven 44 procent minder kans hebben om in clubverband aan sport te doen, in vergelijking met kinderen en jongeren uit gezinnen met een inkomen boven de armoededrempel. Hierbij werd gecontroleerd voor andere mogelijke verklarende factoren, met name leeftijd, geslacht, sportparticipatie van de ouders, het opleidingsniveau van de ouders en het opgroeien in een eenoudergezin dan wel gezin met twee ouders.

Figuur 2: Maandelijke sportdeelname en sportdeelname in clubverband bij volwassenen in Vlaanderen, in 2009, naar hoogst behaalde diploma. Bron: Scheerder et al., 2013

Figuur 3: Maandelijke sportdeelname en sportdeelname in clubverband bij volwassenen in Vlaanderen, in 2009, naar netto gezinsinkomen (rekening houdend met de gezinssamenstelling). Bron: Scheerder et al., 2013

Ongelijke sportdeelname bij volwassenen

Om de sportdeelname bij volwassenen in kaart te brengen doen we beroep op dezelfde 'Studie over de Bewegingsactiviteiten in Vlaanderen', zoals reeds bij kinderen en jongeren werd vermeld. Hierbij is het noodzakelijk op te merken dat deze studie zich richt tot kinderen, jongeren en hun ouders. De volwassenen in onze steekproef betreffen dus ouders van schoolgaande jeugd. Voor volwassenen focussen we op maandelijkse sportdeelname in plaats van wekelijkse sportdeelname, wegens verschillen in sportfrequentie en sportgewoonten tussen kinderen en jongeren enerzijds, en volwassenen anderzijds. Wekelijkse sportdeelname vormt immers slechts voor ongeveer een derde van alle volwassenen een realiteit.

Figuur 2 geeft zowel de maandelijkse sportdeelname als de sportdeelname in clubverband weer voor volwassenen, naar het hoogst behaalde diploma. We stellen een soortgelijk patroon vast als bij kinderen

en jongeren: ook voor volwassenen geldt dat een hoger diploma gepaard gaat met een hogere kans op frequente (maandelijke) sportparticipatie en op deelname aan sport in clubverband. De verschillen zijn opnieuw aanzienlijk. Terwijl minder dan een kwart van de volwassenen die geen diploma hebben behaald, of enkel een diploma lager onderwijs, maandelijks aan sport doen, is dit bij ruim zes op tien Vlamingen met een diploma hoger universitair of niet-universitair onderwijs het geval. Wat clubparticipatie betreft, zien we dat het aandeel clubparticipanten ruim dubbel zo groot is bij hoog opgeleiden in vergelijking met laag opgeleiden.

Ook naar inkomen stellen we een duidelijke samenhang vast met sportparticipatie (Figuur 3). Hoe hoger het netto inkomen, hoe groter de kans op maandelijkse sportparticipatie, en sportparticipatie in clubverband.

Naar een socialer sportbeleid?

Uit de cijfers blijkt duidelijk dat er sprake is van een sterke sociale gelaagdheid in sportdeelname in Vlaanderen. Maar is dit het gevolg van een verschil in voorkeur of van ongelijke kansen? Op basis van beschikbare wetenschappelijke literatuur weten we dat culturele voorkeuren mede bepaald worden door structurele omstandigheden. 'Keuzes' die worden gemaakt, worden mee vormgegeven en beperkt door levensomstandigheden. Dit gebeurt vaak ook onbewust, bijvoorbeeld doordat men eigen verwachtingen aanpast aan wat men als haalbaar of realistisch percipieert voor zichzelf. Dit wijst erop dat de verschillen in deelname minstens gedeeltelijk het gevolg zijn, direct of indirect, van ongelijke kansen.

De realiteit van sociale stratificatie in sport kan met andere woorden niet los worden gezien van sociale ongelijkheid in de samenleving als geheel. Sociale exclusie gaat om uitsluiting op meerdere gebieden van het maatschappelijk leven. Wat zich stelt in sport, is in sterke mate gerelateerd aan sociale ongelijkheid in andere domeinen, en vloeit voort uit bredere problemen in de samenleving: ongelijke onderwijskansen, huisvestingsproblemen, ongelijkheid op vlak van gezondheidszorg, enzovoort. Dit impliceert dat het sport- en bewegingsbeleid de ongelijkheid niet in haar eentje kan wegwerken, zelfs niet op het vlak van sportparticipatie. Sport is in die zin afhankelijk van andere beleidsdomeinen, en van bredere maatschappelijke evoluties. Toch kan sport hier zeker haar steentje toe bijdragen, door in te zetten op een laagdrempelige sportbeoefening. Algemeen beschouwd wordt de sportsector niet als een traditioneel onderdeel van 'sociaal beleid' gepercipieerd. Toch kan de sportsector, gegeven de centrale plaats die sport heeft ingenomen, niet om een zekere maatschappelijke verantwoordelijkheid heen.

Een belangrijke stap naar een toegankelijker sportbeoefening is het bewust worden van bestaande drempels, en vervolgens het wegwerken ervan waar mogelijk. Het financiële aspect is alvast een belangrijke moeilijkheid (te denken valt aan lidgelden, maar evengoed aan sportuitrusting, of 'sociale kosten' die met sportdeelname gepaard gaan), maar dit is zeker niet de enige hinderpaal. Zo zijn mensen in een maatschappelijk kwetsbare situatie vaak onvoldoende vertrouwd met het aanbod, of gaan zij er op voorhand van uit dat je een hoog niveau moet halen om mee te mogen doen. Een recreatief en laagdrempelig aanbod is cruciaal, alsook het voorzien in toeleiding. Daarnaast is het ook belangrijk om het aanbod zelf in vraag te durven stellen – en de manier waarop dit is georganiseerd - en te vertrekken van de noden en behoeften van alle potentiële sportparticipanten, inclusief kinderen, jongeren en volwassenen die moeilijker te bereiken zijn. Heersende regels, normen en gewoonten in de organisatie van sport, worden sterk bepaald door de middenklasse, en zelden in vraag gesteld. Een lagere sportdeelname is meer dan enkel en alleen een verhaal van drempels. De vraag is ook welk aanbod het beste aan de heersende noden beantwoordt, en op welke manier dit invulling kan worden gegeven. Vragen die zich hierbij opwerpen zijn onder meer unisport versus multisport, vrijblijvend versus strak georganiseerd, of welke rol van ouders van deelnemende kinderen wordt verwacht.

Het moet worden gezegd: het is niet altijd makkelijk om sportdeelname van kinderen, jongeren en volwassenen in een

maatschappelijk kwetsbare situatie daadwerkelijk te faciliteren, en het recht op sport in de praktijk te brengen. Maar wellicht kan investeren in intersectorale samenwerking, en gebruik maken van bestaande expertise van partners, hierbij een belangrijke bron van hulp betekenen. Hierbij kan gedacht worden aan buurtwerk, armoedeverenigingen of jongerenwerkingen. Kortom, organisaties waarbij maatschappelijk werkers een positieve relatie ontwikkeld hebben met mensen uit verschillende doelgroepen. Zij hebben zicht op de noden en gevoeligheden van hun leden, kunnen barrières beter inschatten, en kunnen vooral ook de functie van brugfiguur vervullen. In heel wat gevallen zijn deze samenwerkingen nog vrij 'nieuw' en weinig geïnstitutionaliseerd. Dit vergt inspanningen. Deze zijn desalniettemin noodzakelijk om de sociale ongelijkheid binnen sport stapje voor stapje te reduceren. En werken aan sociale inclusie in sport kan ook een opstap betekenen naar inclusie in de samenleving.

Hanne Vandermeerschen (Hanne.vandermeerschen@faber.kuleuven.be) is als sociologe verbonden aan de onderzoeksgroep Sport- & Bewegingsbeleid van de KU Leuven. Ze werkt momenteel aan een proefschrift omtrent de sportparticipatie en sportkansen van mensen in armoede. Ook de toegankelijkheid van de sportsector staat hierbij centraal. Jeroen Scheerder (Jeroen.scheerder@faber.kuleuven.be) is professor sportbeleid en sportmanagement aan de Faculteit Bewegings- en Revalidatiewetenschappen van de KU Leuven en is het diensthooft van de onderzoeksgroep Sport- & Bewegingsbeleid. Sinds 2014 is hij de voorzitter van de 'European Association for Sociology of Sport'.

Literatuurselectie

- Coalter, F. (2013) Game plan and the spirit level: the class ceiling and the limits of sports policy? *International Journal of Sport Policy and Politics* 5, nr. 1, pp. 3–19.
- Crum, B. (1991). Over versporting van de samenleving. Reflecties over de bewegingsculturele ontwikkelingen met het oog op sportbeleid. Rijswijk: Ministerie van Welzijn, Volksgezondheid & Cultuur.
- Scheerder, J. en H. Vandermeerschen (2014) *Beweging in beleid/ beleid in beweging. Het publieke beheer van de sport- en bewegingssector (Management & Bestuur in Sport 4)*. Derde, herziene uitgave. Gent: Academia Press.
- Scheerder, e.a., (2013) *Vlaanderen sport! Vier decennia sportbeleid en sportparticipatie (Sociaalwetenschappelijk onderzoek naar Beweging & Sport 5)*. Gent: Academia Press.
- Sen, A. (2009) *The Idea of Justice*. London: Penguin Books.
- Vandermeerschen, H., S. Vos en J. Scheerder (2013) Who's joining the club? Participation of socially vulnerable children and adolescents in club-organised sports, *Sport, Education & Society*.